

MARIA WOJTAK, DO BOGA..., O BOGU..., PRZED BOGIEM... GATUNKI PRZEKAZU RELIGIJNEGO W ANALIZIE FILOLOGICZNEJ, Tarnów: Wydawnictwo Biblos, 2019, 379 s.

Maria Wojtak, *To God..., About God..., Before God... Genres of Religious Message in Philological Analysis*

Rozległe zainteresowania naukowe Marii Wojtak sprawiły, że przedmiotem swych dociekań czyni teksty z różnych sfer komunikacji językowej (artystyczne, medialne, urzędowe, religijne). Dla potrzeb analitycznych stworzyła własną teorię i metodologię badań gatunków wypowiedzi, która świetnie sprawdziła się w licznych pracach zarówno samej Badaczki, jak i innych lingwistów. Od ponad 25 lat (zob. Wojtak 1992) szczególnie interesuje Ją komunikacja językowa w Kościele katolickim w Polsce. Lubelska Badaczka analizie poddała wiele gatunków wypowiedzi reprezentatywnych dla dyskursu religijnego (zob. wykaz cytowanej literatury samej Autorki znajdujący się w omawianej pozycji). Spod Jej pióra wyszło także w 2011 roku opracowanie monograficzne współczesnych modlitewników (Wojtak 2011).

Wydana w 2019 roku książka *Do Boga..., o Bogu..., przed Bogiem... Gatunki przekazu religijnego w analizie filologicznej* to bardzo dojrzała praca syntetyzująca dotychczasowe ustalenia Marii Wojtak w zakresie gatunków

z logosfery religijnej. Zainteresowanych tą problematyką ucieszy na pewno decyzja Autorki, by artykuły rozproszone w różnych pokonferencyjnych zbiorach oraz czasopismach (często trudno dostępnych), będące cząstkowymi opisami wybranych aspektów różnorodnych wzorców gatunkowych, zebrać w jednym tomie. Dzięki przemyślanej starannie kompozycji otrzymujemy dzieło, które śmiało można nazwać monografią bardzo złożonej problematyki gatunków przekazu religijnego. Większość szkiców jest zmodyfikowaną i poszerzoną wersją wcześniejszych opracowań (Autorka zadbała o odpowiednie odsyłacze do pierwowzoru). Dobrze się stało, że książka ukazała się w serii Teolingwistyka (redaktorem całej serii jest ks. prof. Wiesław Przyczyna), ponieważ świetnie wpisuje się w nurt badań nad gatunkami wypowiedzi, który łączy perspektywę lingwistyczną i teologiczną.

Podstawowe pojęcia i ustalenia terminologiczne przedstawione we *Wprowadzeniu* pozwalają czytelnikowi mniej zorientowanemu w literaturze genologicznej na poznanie instrumentarium badawczego Marii Wojtak. Analityczna część pracy składa się z dziewięciu rozdziałów, które kolejno przynoszą charakterystykę wybranych gatunków wypowiedzi religijnych, takich jak: modlitwa ustalona, modlitwa wotywna, modlitewnik, litania, droga krzyżowa, różaniec, kazanie, homilia, list pasterski. Badaczka zastrzega, że swoje refleksje teoretyczne, a także analizy i interpretacje sytuuje na gruncie filologii, w szczególności w ramach genologii lingwistycznej, ma bowiem wysoką świadomość różnic w ujęciach filologów i teologów na temat tożsamości wybranych składników logosfery. Trzeba podkreślić, że w swoim postępowaniu badawczym nie wchodzi na pole teologiczne, ale też nie ignoruje ustaleń badaczy reprezentujących ten krąg poznawczy. Docenia wkład nauk teologicznych do badań genologicznych. Przyznaje, że teologiczne kategorie pojęciowe, reprezentowany przez teologów punkt widzenia i perspektywy badawcze, a także w niektórych przypadkach propozycje terminologiczne, traktuje jako czynniki wiążące w dookreślaniu przede wszystkim aspektu poznawczego oraz pragmatycznego wzorca gatunkowego wypowiedzi. Szczególnie intryguje Badaczkę fenomen *wzorca stanowionego*. Zastanawia się, w jaki sposób dookreślać można pojęcie tego wzorca, co stanowi o jego istocie (szczegółowo omawia to zagadnienie w dalszych partiach książki).

Gatunki wypowiedzi religijnych postrzega Autorka jako potencjalne konfiguracje przewidziane przez scenariusze komunikacyjne typowe dla dyskursu religijnego, przy czym scenariusz komunikacyjny traktuje jako składnik re-

guł gatunkowych i uwzględnia w analizie pojedynczych gatunków. Opisując wybrane gatunki wypowiedzi funkcjonujące w sferze komunikacyjnej organizowanej w zróżnicowany sposób przez Kościół katolicki w Polsce, odwołuje się do katalogu pojęć i terminów wypracowanych na gruncie genologii lingwistycznej. Uwzględnia w tym własną autorską propozycję badawczą, którą poszerza o refleksję teologiczną. Podstawowymi pojęciami czyni takie kategorie, jak: *gatunek wypowiedzi*, *wzorzec gatunkowy*, *aspekty wzorca*, *warianty wzorca*, *kontekst życiowy gatunku*, *scenariusz komunikacyjny*, *gatunek w formie kolekcji*, *kolekcje gatunków*. Gatunek wypowiedzi traktuje jako konwencjonalnie dookreślony schemat organizacji tekstu lub jako zbiór reguł, które podpowiadają uczestnikom określonych aktów komunikacji, jak w poprawny i skuteczny sposób dopasować konkretną wypowiedź do określonej interakcji. W charakterystyce wzorca gatunkowego, traktowanego jako model organizacji tekstu (wypowiedzi), uwzględnia cztery aspekty: strukturalny, pragmatyczny, poznawczy oraz stylistyczny. Aspekt strukturalny obejmuje: ramę tekstową, segmentację (podział na segmenty i relacje między nimi). Na aspekt pragmatyczny składają się: zakodowany w wypowiedzi obraz nadawcy i obraz odbiorcy, relacje nadawczo-odbiorcze, potencjał illokucyjny (konfiguracja intencji), a także kontekst życiowy gatunku, czyli podstawowe (pierwotne) zastosowanie komunikacyjne (bądź ewentualne zmiany w tym zakresie). Prezentacja aspektu poznawczego uwzględnia tematykę i sposób jej ujęcia, a więc perspektywę, punkt widzenia, hierarchię wartości i inne składniki wizji świata. Aspekt stylistyczny z kolei staje się sposobem opisu stylu gatunku, czyli konglomeratu cech uwarunkowanych strukturalnie, dookreślonych pragmatycznie i poznawczo oraz związanych z genezą użytych środków stylistycznych. Empiryczne badania tekstowe wielu gatunków tekstów pozwoliły na spostrzeżenie, że każdy gatunek dysponuje własnym zbiorem wariantów wzorca (kanoniczny, alternacyjny, adaptacyjny), przy czym najbardziej trwałe składniki morfologiczne zawiera wzorzec kanoniczny (podstawowy).

Maria Wojtak jest badaczką niezwykle aktywną, nieustannie poszerza swe przemyślenia teoretyczne, tworzy kolejne kategorie genologiczne, m.in. *gatunku w formie kolekcji* i *kolekcji gatunków* (świetnie kategorie te wykorzystała w analizie litanii). Jak sama stwierdza, są to kategorie bardzo przydatne, gdyż pozwalają ustalić status wybranych gatunków, ustalić ich tożsamość, opisać zakresy polimorficzności wzorców, zwrócić uwagę na przemiany formuły gatunkowej, przedstawić relacje między składnikami złożonej struktury

gatunkowej w precyzyjnie określonej konfiguracji, scharakteryzować potencjał tekstotwórczy gatunku.

Lubelska Badaczka nie tylko stale rozwija swój warsztat analityczny i modyfikuje ustalenia teoretyczne, jest też otwarta na refleksje genologiczne innych badaczy, co doskonale widać w charakteryzowaniu gatunków sfery religijnej. Odwoływanie się do ustaleń teologów pozwoliło Jej poszerzyć horyzonty poznawcze genologii lingwistycznej. Sądzę, że również teolodzy mogą bardzo dużo skorzystać z dociekań teoretycznych i analiz empirycznych Marii Wojtak. Pragnieniem Autorki jest „tworzenie przestrzeni spotkania, krainy poznawczej nieoczywistości, płaszczyzny negocjowania instrumentarium pojęciowego i terminologicznego, krainy, do której nie każdy badacz chce i może zaglądać” (s. 9). W swej książce na temat gatunków przekazu religijnego w analizie genologicznej deklaruje, że zmierza do jednoczenia wiedzy, szuka wzajemnych zależności i związków między zjawiskami badanymi przez specjalistów z różnych dyscyplin naukowych, wykorzystujących różne, ale właściwe tym dyscyplinom metody i narzędzia badawcze. Jestem przekonana, że Jej się to świetnie udało. Finezyjne analizy modlitewnych form wypowiedzi (modlitwy ustalonej, modlitwy wotywniej, w tym pielgrzymiej modlitwy wspólnotowej, litanii jako wypowiedzi modlitewnej, modlitwy różańcowej, wreszcie modlitewnika w formie książeczki) w pierwszej części książki oraz niemodlitewnych (kazanie, homilia, list pasterski) w drugiej – to majstersztyk. Tylko uczona o tak dużym doświadczeniu badawczym i bogatym zapleczu teoretycznym, świetnie znająca literaturę teologiczną, mogła podjąć się zadania tak trudnego, jakim jest opis tak dalece złożonego obiektu poznawczego. Niebagatelne znaczenie ma fakt, że książkę *Do Boga..., o Bogu..., przed Bogiem...* pisze Autorka nie tylko z pozycji zewnętrznego obserwatora. Pierwszy segment tytułu zdradza, że Maria Wojtak jest też podmiotem dyskursu religijnego, uczestnikiem społeczności dyskursywnej, członkiem wspólnoty wiernych związanych z Kościołem katolickim w Polsce. Z ogromną wiedzą i kulturą wypowiada się na temat realizacji konkretnych wypowiedzi modlitewnych oraz kaznodziejskich.

Badaczka wskazuje najważniejsze wyznaczniki opisywanych gatunków, dostrzega ich przemiany, zwraca uwagę na przełamywanie konwencji gatunkowych, a także na pewne osobliwości. Pisząc np. o litanii jako wypowiedzi modlitewnej, zauważa, że osobliwy jest jej status, który najlepiej oddaje formuła *gatunek w formie kolekcji*. Z kolei różaniec (modlitwa różańcowa)

to gatunek o osobliwej skali paradoksów, która powiększa się nie za sprawą wariantów wzorca, lecz jako rezultat bogactwa potencjału tekstotwórczego, dopuszczającego nieograniczone wprost możliwości redakcyjne w odniesieniu do segmentów medytacyjnych. Ustalona i spetryfikowana struktura (wyznaczona zarówno co do jakości segmentów, jak i ich kolejności) może być wypełniana propozycjami medytacji o zmiennym charakterze.

Niezwykle interesująca jest analiza kazania i homilii, tj. tych gatunków wypowiedzi niemodlitewnych, dla których rangę podstawowego wyznacznika gatunkowego homiletyka przyznaje współcześnie kontekstowi życiowemu. Homilią ma być każde przepowiadanie w ramach liturgii, a kazaniem – sytuowane poza liturgią. Na plan dalszy w tej koncepcji schodzą wyznaczniki morfologiczne. „Dla genologii w wydaniu filologicznym to sprawa kapitalna – pisze Maria Wojtak – pozwala pogłębić refleksję genologiczną; dostrzegać przede wszystkim nieewolucyjny charakter przemian gatunku; widzieć w ciągu gatunkowym, czyli w następujących po sobie etapach dziejów gatunku, ogniwa, które zrywają z tradycją, nadając owemu ciągowi nowy kształt” (s. 347).

Książka Marii Wojtak urzeka czytelnika pięknym i jakże jasnym językiem wykładu. Podziwiać można wysoką erudycję Autorki swobodnie poruszającej się po złożonej materii. Podziwiać można nie tylko ogromną wiedzę lingwistyczną, ale też dużą znajomość literatury teologicznej, często przywoływanej w tekście. Podziwiać można wysoką świadomość użyteczności własnej metodologii. Recenzowana praca to bardzo cenna pozycja. Jestem w pełni przekonana, że podwójne spojrzenie (genologów lingwistycznych i teologów) na ten sam przedmiot badawczy wzbogaci naszą wiedzę o gatunkach mowy sfery religijnej, poszerzy perspektywy ich oglądu, pozwoli dostrzec to, co z perspektywy jednej dyscypliny może być niezauważalne.

EWA MALINOWSKA*

Literatura

- Wojtak M., 1992, O początkach stylu religijnego w polszczyźnie, „*Stylistyka*”, t. 1, s. 90–97.
 Wojtak M., 2011, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*, Tarnów.

* <https://orcid.org/0000-0002-0783-0029>, Uniwersytet Opolski, Polska, ewamal@uni.opole.pl

